

Євгеній Світ
Тетяна Гребенюк

ПРОГРАМА
**ПРОСТОРОВЕ
ОРІЄНТУВАННЯ
ТА МОБІЛЬНІСТЬ**

ДЛЯ ЛЮДЕЙ
З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Автори:
Євгеній Світ
Тетяна Гребенюк

ПРОГРАМА

ПРОСТОРОВЕ

ОРІЄНТУВАННЯ ТА

МОБІЛЬНІСТЬ

ДЛЯ ЛЮДЕЙ

З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Цю програму розроблено в межах проєкту «Нова якість реабілітаційної допомоги на Вінниччині», який реалізував Фонд громади «Подільська громада» за підтримки Програми розвитку ООН у межах проєкту «Підтримка реабілітації людей з інвалідністю, спричиненою війною» та за фінансової підтримки урядів Республіки Корея та Німеччини.

Думки, зауваження, висновки або рекомендації, викладені в цьому документі, належать авторам і не обов'язково відображають погляди ООН, Уряду Республіки Корея та Уряду Німеччини.

Євгеній Світ – тифлопедагог, реабілітолог, вчитель вищої категорії.

Тетяна Гребенюк – кандидатка психологічних наук, доцентка, вчителька-методист, завідувачка кафедри офтальмопедагогіки та офтальмопсихології факультету спеціальної та інклюзивної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Вінниця 2023

Пояснювальна записка

Навчання людей із порушеннями зору орієнтуванню в просторі та мобільності є одним із важливих напрямів процесу відновлення їхньої функціональної здатності та покращення якості життя та незалежності.

Програма курсу «Просторове орієнтування та мобільність» розроблена для фахівців, які працюють у сфері реабілітації осіб з порушеннями зору та всіх зацікавлених. Спрямована на навчання людей з порушеннями зору безпечному та ефективному переміщенню простором. У процесі навчання передбачається комплексний підхід до формування або вдосконалення у людини з порушеннями зору навичок з орієнтування та мобільності, який передбачає: використання невізуальних, візуальних, фізичних, когнітивних і психосоціальних аспектів; використання білої тростини та інших допоміжних засобів орієнтування та мобільності.

Мета навчального курсу: оволодіння людиною з порушеннями зору, основними прийомами та техніками орієнтування та безпечного пересування у просторі.

Основні завдання:

1. Мотивувати до навчання орієнтуванню та мобільності, подолати психологічні бар'єри людини із глибокими порушеннями зору щодо сприйняття простору.
2. Формувати або вдосконалювати знання та навички, які сприяють подальшій соціальній адаптації та інтеграції в суспільство.
3. Стимулювати процес компенсації втрачених зорових функцій, формуючи навички активного усвідомленого використання збережених аналізаторів. Навчити використовувати збережені аналізатори під час орієнтування та переміщення у просторі.
4. Формувати або вдосконалювати просторові уявлення та просторове мислення; топографічні уявлення при користуванні рельєфними схемами, картами та мнемосхемами;
5. Навчити технікам спільного орієнтування та пересування із супроводжувачем.
6. Навчити технікам орієнтування і переміщення в просторі за допомогою білої тростини.
7. Дати уявлення про різні системи орієнтирів та методику їхнього використання для орієнтування та пересування в просторі.

8. Формувати або вдосконалювати навички словесного опису маршруту; уміння переносити уявлення та знання про вивчений простір на план-схему; переносити знання та уявлення із плану-схеми в реальний простір.
9. Формувати або вдосконалювати навички прокладати, вивчати та проходити маршрути.
10. Формувати або вдосконалювати навички використання прийомів налагодження комунікації для орієнтування в просторі та мобільності
11. Навчити використовувати технічні, цифрові та інші допоміжні засоби в процесі орієнтування та пересування в просторі.
12. Сформувати стійкі знання та вміння щодо безпечного пересування у закритому та відкритому просторі.
13. Навчити самостійно орієнтуватися та переміщатися у закритому та відкритому просторі.
14. Навчити самостійно користування міським та міжміським пасажирським транспортом.
15. Підвищити рівень індивідуальної мобільності.

У навчанні навичкам просторового орієнтування та мобільності людей з порушеннями зору обов'язково слід спиратися на індивідуальних підхід та враховувати наступні показники:

- соціальний статус клієнта/-ки;
- психоемоційний стан клієнта/-ки;
- причину втрати/порушення зору;
- час втрати/порушення зору;
- зоровий діагноз, гостроту зору, наявність залишкового зору, світловідчуття тощо.
- супутні захворювання.

Організацію процесу навчання орієнтування та мобільності людей з порушеннями зору умовно можна поділити на чотири етапи.

Перший етап – первинне діагностування клієнта/-ки, за результатами якого визначається наявний рівень знань, умінь та навичок з О&М, психологічна та мотиваційна готовність до навчання.

Другий етап – складання індивідуальної програми навчання з О&М.

Третій етап – реалізація індивідуальної програми навчання, що передбачає безпосередній процес навчання людини з порушеннями зору О&М.

Процес навчання передбачає **індивідуальні заняття** в умовах будівлі, вулиці, району, міста. Умови навчання залежать від потреб клієнта/-ки та індивідуальної програми навчання. Цей етап роботи передбачає також моніторинг результативності навчання та при необхідності внесення змін в індивідуальній програмі навчання.

Четвертий етап передбачає підсумкове оцінювання отриманих знань та умінь з О&М за результатами якого визначається рівень самостійного орієнтування та мобільності людини з порушеннями зору в просторі.

Індивідуальна програма навчання О&М складається фахівцем з реабілітації (інструктором з просторового орієнтування та мобільності) на основі встановлення рівня наявних знань, умінь та навичок з О&М, з урахуванням часу та ступеня порушення зору, стану сенсорної сфери та готовності збережених аналізаторів до навчання. Варто також зібрати і додаткову інформацію про клієнта/-ки: вік, освіта, місце проживання, місце роботи; сімейний стан; стан зорових функцій (за даними лікаря-офтальмолога), група інвалідності по зору (за наявності), причина та час втрати (порушення) зору, супутні захворювання. Для обговорення питань з навчання клієнта/-ки О&М слід залучити психолога та інших фахівців з реабілітації (за потреби).

Рівні орієнтування та мобільності

Перший рівень (початковий) – не володіє або володіє мінімальним рівнем умінь та навичок орієнтування та переміщення в просторі, користується ними при додатковій допомозі з боку інструктора. Просторові уявлення несформовані або їх низький рівень сформованості; не вміє використовувати збережені аналізатори для орієнтування у просторів; не може або лише частково може визначити своє місцезнаходження відносно розташованих предметів/об'єктів та місця розташування об'єктів один відносно одного. Не володіє навичками самостійного складання маршрутів. Орієнтується та переміщається з допомогою або самостійно в межах приміщення. Не володіє або має поверхові уявлення про техніками та прийомами переміщення за допомогою білої тростини. У відкритому просторі переміщується тільки зі сторонньою допомогою.

Другий рівень (достатній) – володіє необхідним (базовим) обсягом знань, умінь та навичок щодо орієнтування та переміщення у закритому та відкритому просторі. Використовує збережені аналізатори під час орієнтування та переміщення у просторі. Достатній рівень наявних просторових уявлень. Вміє визначити власне місце знаходження відносно розташованих предметів/об'єктів; місця розташування об'єктів один відносно одного. Володіє основними техніками та прийомами безпеки під час переміщення

у закритому просторі. Володіє основними техніками та прийомами використання білої тростини для орієнтування та переміщення в просторі. Володіє навичками складання маршрутів із допомогою інструктора або знайомих людей. Орієнтується та переміщається у закритому та відкритому просторі за допомогою різних систем орієнтирів. Вміє налагоджувати комунікації із сторонніми людьми задля орієнтування та переміщення в просторі. Достатній рівень вмінь та навичок щодо орієнтування та переміщення відкритим простором. Наявність вмінь орієнтуватися та переміщуватися відкритим простором тільки в межах вивчених маршрутів. Здатність опановувати та проходити достатню кількість маршрутів із використанням різних типів орієнтирів. Має певну дезорієнтацію при втраті орієнтирів під час проходження вивченого маршруту. Відчуває страх не впевненість при потребі орієнтування та переміщення у незнайомому просторі.

Третій рівень (високий, рівень мобільності) – високий рівень умінь та навичок щодо самостійного орієнтування та переміщення у просторі. Успішно використовує всі збережені аналізатори під час орієнтування та переміщення у просторі. Використовує допоміжні засоби орієнтування та переміщення. Високий рівень просторових уявлень. Володіє навичками складання та проходження маршрутів будь якої складності із використанням словесного опису, тактильних планів-схем, допомоги сторонніх людей; самостійно розробляє маршрути. Високий рівень умінь та навичок комунікацій із незнайомими людьми під час орієнтування та переміщення відкритими просторами. Вміє аналізувати навколишній простір, зміни які можуть відбуватися в ньому, відволікаючі фактори не впливають на процес його орієнтування та переміщення в просторі. Не відчуває страху або негативних емоцій при потребі орієнтування та переміщення у незнайомому просторі. Висока стресостійкість.

У програмі очікувані результати реабілітаційного процесу з навчання О&М згруповано за трьома компонентами: знаннявим, діяльнісним та мотиваційним. Визначені в програмі результати складають основу реабілітаційних цілей роботи фахівця (інструктора з просторового орієнтування та мобільності), орієнтують його на запланований результат. Передбачається, що очікувані результати мають бути досягнуті на кінець реабілітаційного процесу, при цьому фахівець має планувати поступове поетапне їх досягнення при формуванні окремих компонентів. Важливим є індивідуальний підхід до кожної людини з порушеннями зору, у випадку не сформованості очікуваних результатів варто вносити зміни в індивідуальну програму реабілітації та проводити повторне вивчення окремих тем чи повного курсу загалом.

Слід зауважити, що фахівець чи фахівчиня, які проводять заняття з просторового орієнтування не мають ставити собі за ціль обов'язкову

реалізацію всіх тем, зазначених у програмі. Більш важливим є сформованість у людини з порушеннями зору стійких знань та вмінь з доступних для неї наразі тем, які забезпечать певну самостійність та в подальшому слугуватимуть основою для удосконалення навичок просторового орієнтування самостійно, або під час проходження повторного курсу.

Під час реалізації програми слід спиратися на комплексний підхід, тобто забезпечити інтеграцію знань і навичок з різних тем задля вирішення основного завдання – формування у людини з порушеннями зору навичок просторового орієнтування та мобільності.

Так, наприклад, розвиток діяльності збережених аналізаторів доцільно проводити і під час вивчення інших розділів програми («Орієнтування та переміщення в закритому/відкритому просторі», «Орієнтування та переміщення просторі за допомогою білої тростини» та ін.), що забезпечить розширення можливостей використання засобів навчання та безпосереднє тренування використання збережених аналізаторів в діяльності – просторовому орієнтуванні. Формування комунікативних умінь та навичок в програмі виділено в окремий розділ, оскільки мовлення є важливим засобом отримання інформації, яка недоступна особам з порушеннями зору для безпосереднього сприймання. Разом з тим вміння складати словесні описи маршрутів також входять і в інші розділи програми і є одним із ключових питань з навчання О&М.

Програма побудована за принципом від простого до складного, формування кожної наступної навички напряду буде залежати від сформованості попередньої. Разом з тим, враховуючи, що робота проводиться з дорослими людьми, які часто критично ставляться до матеріалу який їм пропонують, часто не розуміють необхідності вивчення тієї чи іншої теми та хочуть отримати швидкий результат тощо: доречним буде провести, наприклад, декілька занять у відкритому просторі та на практиці показати, яких навичок не вистачає людині з порушеннями зору, щоб вона могла успішно орієнтуватися та переміщатися у відкритому просторі. Потреба в зміні послідовності вивчення тем також буде залежати від мотивації клієнта/-ки, його потреб та результативності засвоєння тих чи інших тем.

Гнучкість програми:

На вивчення курсу виділяється 70 годин. У програмі не здійснюється розподіл годин за розділами та темами, оскільки спрогнозувати скільки часу потрібно буде людині на опанування тією чи іншою темою складно. Розподіл годин буде залежати від індивідуальних потреб, можливостей

та вихідного рівня сформованості навичок О&М кожної окремої людини з порушеннями зору. Також звертаємо увагу на можливості виключення або заміщення одних тем іншими, зміни послідовності вивчення тем відповідно до індивідуальних потреб клієнта/-ки. Залежно від рівня сформованості тих чи інших навичок доцільно вибирати розділи програми або окремі теми. Відповідно деякі теми та розділи можуть бути виключені.

Під час розподілу годин варто враховувати і той факт, що заняття з просторового орієнтування та мобільності є в основному практичними, розподіл теоретичних занять до практичних слід розглядати як 20% до 80% від загальної кількості годин. При цьому звертаємо увагу, що процес навчання осіб з порушеннями зору орієнтуванню у просторі та мобільності потребує не лише індивідуального підходу, але й індивідуальних занять із клієнтом.

Так, відпрацювання навичок орієнтування у відкритому просторі, користування транспортом, орієнтування на проїжджій частині, орієнтування та переміщення у місті, вивчення і накопичення необхідних маршрутів (домашня реабілітація) можливе лише в парі: інструктор з просторового орієнтування – клієнт/-ки (людина з порушеннями зору). Під час вивчення тем, які будуть стосуватися розвитку збережених аналізаторів, формування просторових уявлень, комунікативних умінь тощо доречно включати в групу заняття.

Для навчання навичкам просторового орієнтування та мобільності необхідно створити атмосферу довіри та підтримки людини з порушеннями зору. Між клієнтом/-кою та інструктором обов'язково мають бути довірливі стосунки на рівних умовах.

Програма передбачає тісний взаємозв'язок з іншими напрямками реабілітації:

- психологічна допомога: подолання психологічного травмування в екстремальних ситуаціях, надзвичайних та кризових ситуаціях;
- формування адекватного ставлення до свого порушення;
- формування активної життєвої позиції, мотивації та спрямованості на досягнення успіхів, сприяння соціальній адаптації тощо;
- формування життєвих навичок: забезпечення соціально-комунікативної активності особистості шляхом сформованості вмінь користуватися транспортом, отримувати соціальні та побутові послуги в закладах різного типу тощо;
- навчання шрифту Брайля - розвиток/удосконалення дотикового сприймання, вміння читати рельєфні схеми, карти, легенди до мнемосхем, інформаційні таблиці тощо;

- навчання використанню електронних приладів та цифрових технологій (допоміжні засоби орієнтування переміщення та мобільності, GPS навігація тощо);
- фізична терапія - відновлення у людей з порушеннями зору вольових і фізичних якостей шляхом здійснення та поступово збільшення фізичних навантажень; відновлення і зміцнення здоров'я; розвиток функціональних можливостей рухового апарату; формування і розвиток втрачених рухових навичок і вмій; відновлення/вдосконалення роботи вестибулярного апарату; формування відновлення правильної ходьби, постави; підвищення рухової активності тощо.

Робота з рідними та близькими людини з порушеннями зору є важливим аспектом реабілітації. Адже від розуміння рідними особливостей, потреб та можливостей людини з порушеннями зору залежить і результативність процесу реабілітації.

Так, надмірна гіперопіка рідних може спровокувати у них небажання навчатися необхідним навичкам самостійного орієнтування та переміщення в просторі, що може привести в подальшому до їх повної залежності від інших.

З іншого боку, сім'я може бути і хорошим мотиватором для людини з порушеннями у подоланні психологічних бар'єрів щодо боязні простору та здобуття необхідних навичок для мобільності. Теми, які слід розглянути разом із рідними людини з порушеннями зору: «Аналіз успішного досвіду орієнтування у просторі осіб з порушеннями зору», «Формування позитивного відношення до навчання О&М», «Основні шляхи подолання психологічного бар'єру людини із глибокими порушеннями зору щодо сприйняття та орієнтування у відкритому просторі», «Спільне орієнтування та переміщення із супроводжуючим. Методика фізичного супроводу» та ін.

Для організації занять з просторового орієнтування та мобільності варто створити низку умов, які забезпечать ефективність реалізації основних завдань програми. Разом з тим, якщо в силу тих чи інших причин неможливо створити визначені в поданих нижче рекомендаціях умови, то для проведення занять з просторового орієнтування та мобільності варто використати наявні з певною адаптацією та модифікацією. При цьому ключовою вимогою залишається – використання безпечного простору.

Рекомендації з організації занять з просторового орієнтування та мобільності

Будівля:

- рекомендована будівля для навчання зі двома-трьома поверхами;
- наявність аудиторії для індивідуальних та групових занять із столами та стільцями; зал з вільним простором (бажано не менше 100 м²);

Земельна ділянка:

- земельна ділянка навчання має бути закритою від в'їзду транспортних засобів (бажано площею не менше ніж 2000 м²);
- наявність у достатній кількості пішохідних доріжок із різними видами поворотів;
- наявність у достатній кількості на пішохідних доріжках стандартних тактильних орієнтирів: бордюр, газон, різниці покриття асфальт/земля/газон);
- наявність шляхів руху із різними типами наземного покриття (асфальт/бруківка/грунт);
- наявність на території асфальтованого майданчика площею не менше ніж 300-500 м² із відповідною розміткою для проведення практичних занять;
- наявність різних рівнів рельєфу: підйоми, спуски, сходи тощо;
- наявність на земельній ділянці систем спеціальних наземних тактильних смуг.

Прилегла до земельної ділянки територія (район, місце знаходження навчальних приміщень та земельної ділянки):

- безпечне для пішохідного руху місце;
- наявність відокремлених від проїзної частини пішохідних шляхів;
- у пішій доступності до місця навчання наявність об'єктів отримання послуг (кафе, заклади торгівлі, харчування, громадського призначення тощо);
- у пішій доступності від місця навчання є об'єкти дорожньо-транспортної інфраструктури: проїзна частина, нерегульований пішохідний перехід, регульований пішохідний перехід, перехрестя з регульованим пішохідним переходом, зупинки громадського транспорту.

Орієнтовний перелік необхідного обладнання

№	Назва	Коментар	Необхідність наявності обладнання
1	Білі тростини з розрахунку на кожну особу з можливістю зміни/фіксації різної довжини: складні, телескопічні, комбіновані тростини	Виробники: Ambutech, Svarovsky. Матеріал (вуглепластик (карбон)). Відповідний матеріал є на сьогодні найякіснішим для використання. Відповідні виробники є лідерами на ринку якісної продукції	Обов'язково
2	Різні типи ротаційних наконечників для білої тростини: малі, середні та великі, кулі, диски, конуси тощо	Сумісність із наявним типом тростини	Обов'язково
3	Прилади для виготовлення та мобільного використання. Тактильних схем	Набір (мобільний) для виготовлення тактильних схем типу Picture Maker Wheatley Tactile Diagramming Kit. Дозволяє легко формувати необхідну тактильну модель. Зручний у використанні стаціонарно та в русі: в мікро та макро просторі.	Обов'язково
4		Конструктор «Орієнтир» або його аналог. Дозволяє легко формувати необхідну тактильну модель. Зручний у використанні стаціонарно	Обов'язково
5		Конструктори типу LEGO; пластилін.	Рекомендовано
6	Готові тактильні плани мнемосхеми аудиторій, будівлі земельної ділянки прилеглої території, вулиць доріг перехресть, карти місцевості тощо	Розробляються та виготовляються індивідуально під конкретний реабілітаційний (навчальний) простір.	Обов'язково

№	Назва	Коментар	Необхідність наявності обладнання
7	Карти рельєфні (районів, міст, областей), плани-схеми місцевості, доріг, перехресть, маршрутів, карти місцевості тощо		Обов'язково
8	Тактильні моделі елементів інтер'єру та відкритого середовища: компактні макети будівель, приміщень та прилеглої території (умеблювання, побутова техніка, будівлі, споруди, дерева транспорт тощо)		Рекомендовано
9	Тактильні геометричні фігури 2D 3D		Рекомендовано
10	Аудіозаписи різних звуків для розвитку слухового сприймання. Комплект відтворювальної апаратури		Рекомендовано
11	Пристрої відтворювання звуку	Механічні електричні	Обов'язково

№	Назва	Коментар	Необхідність наявності обладнання
12	Набори різних побутових запахів		Рекомендовано
13	Переносне розкладне мобільне обладнання для виготовлення перешкод, орієнтирів, лабіринтів (пластикові, надувні чи паролонові конструкції)	Можливість використання в мікро та макро просторі	Обов'язково
14	Електронні засоби орієнтування навігації отримання інформації	Електронний компас, розпізнавач купюр, розпізнавач кольору, озвучений визначник світла тощо.	Рекомендовано
15	Обладнання для навчання використання, супутникової GPS навігації		Обов'язково
16	Індивідуальні пов'язки на очі	Для виключення зору.	Обов'язково

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
1	Вивчення рівня готовності людини з порушеннями зору до навчання О&М - Визначення ставлення клієнта/-ки до самостійного орієнтування та переміщення в просторі. - Ознайомлення клієнта/-ки з основними поняттями: «просторове орієнтування» та «мобільність». - Формування позитивного відношення до навчання О&М. - Основні шляхи подолання психологічного бар'єру людини із глибокими порушеннями зору щодо сприйняття та орієнтування у відкритому просторі. - Ознайомлення клієнтів з навчальною програмою курсу. - Діагностика стану сенсорної сфери. - Визначення рівня сформованості навичок з О&М.	Мотиваційний компонент: - робить висновки про необхідність навчання О&М; - висловлює наміри пройти курс О&М; - спрямовує свою діяльність на подолання психологічних бар'єрів в О&М. Знаннєвий компонент: - знає основні поняття курсу О&М; - розуміє значення просторового орієнтування та мобільності в житті людини з порушеннями зору; - знає основні положення програми з О&М; - усвідомлює можливості та умови оволодіння О&М; - знає способи подолання психологічних бар'єрів щодо орієнтування у відкритому просторі.

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
2	Розвиток збережених аналізаторів, як основи О&М - Збережені аналізатори та їх компенсаторне значення при порушеннях зору. - Значення та можливості використання в орієнтуванні та мобільності.	Мотиваційний компонент: - проявляє інтерес до запропонованих занять; - самостійно удосконалює свої вміння та навички; - обґрунтовує взаємозв'язок між заняттями з розвитку збережених аналізаторів та просторовим орієнтуванням як таким.

2

- Розвиток/удосконалення дрібної моторики рук та дотикового сприймання:
 - *активного та опосередкованого (інструментального) дотикового сприймання;*
 - *рухливості рук: пошукових, пізнавальних та настановчих;*
 - *прийоми дотикового обстеження предметів та простору.*
- Прийоми орієнтування на основі дотиково-рухового сприймання.
- Визначення особливостей орієнтування на основі м'язово-суглобового відчуття
- Дотикові орієнтири та їхнє використання в просторовому орієнтуванні.
- Розвиток/удосконалення слухового сприймання:
 - *формувати/розвивати вміння розпізнавати звуки та визначати їхнє джерело;*
 - *розрізняти за голосом оточуючих людей, визначати їхній емоційний стан;*
 - *локалізувати нерухомі джерела звуку та джерела, які переміщуються в просторі;*
 - *формувати вміння визначати за звуком напрямки та швидкість руху предмета;*
 - *відображення звуків та їхнє використання в просторовому орієнтуванні.*
 - *Слухові орієнтири та їхнє використання в просторовому орієнтуванні.*
 - *Використання можливостей зорового сприймання в просторовому орієнтуванні:*

Знаннєвий компонент:

- усвідомлює компенсаторне значення збережених аналізаторів при порушеннях зору;
- визначає значення кожного із збережених аналізаторів в просторовому орієнтуванні;
- знає можливості своїх збережених аналізаторів;
- розуміє необхідність розвитку збережених аналізаторів;

Діяльнісний компонент:

- впізнає предмети на дотик;
- читає рельєфні малюнки; схеми;
- правильно обстежує предмети, простір;
- розрізняє предмети за величиною, фактурою, температурою, характером поверхні; матеріалом тощо;
- співвідносить розмір предметів та об'єктів відтворених в макетах із їхнім реальним розміром;
- виділяє дотикові орієнтири;
- використовує дотикові орієнтири в просторовому орієнтуванні;
- пізнає звуки та встановлює їхнє джерело;
- виділяє всі можливі слухові орієнтири;
- виділяє із загального потоку найбільш значущий;
- визначає відстань до джерела звуку;
- -визначає за звуком характер та швидкість руху;
- використовує слухові орієнтири в просторовому орієнтуванні;
- за допомогою використання відображення звуку вміє визначати розмір приміщення та його наповненість;

2	• <i>розвиток зорового сприймання просторових ознак;</i> • <i>сприймання предметів у контурному й силуетному зображеннях;</i> • <i>використання залишкового зору та світловідчуття в просторовому орієнтуванні;</i> • <i>зорові орієнтири, особливості їх виділення за різних умов: яскраве сонце, сутінки, дощ сніг, зміна світла на темноту і навпаки, тощо.</i> • Нюхове сприймання та особливості його використання в просторовому орієнтуванні. • Навчання комплексному сприйманню предметів та об'єктів навколишнього середовища за допомогою різних органів чуття. Визначення основних для орієнтування. • Використання комплексних сигналів для формування образу простору. Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.	• використовує відображення звуків в просторовому орієнтуванні; • використовує можливості свого зорового сприймання у просторовому орієнтуванні; • використовує нюхове сприймання у просторовому орієнтуванні; • встановлює найбільш значущий подразник в процесі комплексного сприймання простору; • вміє описати простір спираючись на його обстеження із використання всіх збережених аналізаторів.
---	--	--

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
3	Спільне орієнтування та переміщення із супроводжуючим. Методика фізичного супроводу • Основні завдання фізичного супроводу осіб із порушеннями зору • Загальні рекомендації щодо супроводу. • Психологічна складова під час отримання послуги фізичного супроводу.	Мотиваційний компонент: • пояснює необхідність отримання знань з розділу «Спільне орієнтування та переміщення (пересування) із супроводжуючим»; • висловлює думки щодо цінності людського життя, потребу в безпеці та необхідності взаємодії з іншими людьми для досягнення цілей; • проявляє зацікавленість у процесі отримання нових знань та відпрацювання необхідних навичок;

3	• Взаємодія в процесі отримання послуг супроводу. • Безпека під час отримання послуг фізичного супроводу. • Способи, техніки фізичного супроводу. • Комунікації (інструктаж). • Подолання перешкод. • Супровід в приміщенні. • Супровід на сходах. Ескалаторі. • Супровід у відкритому просторі. • Посадка у транспорт. Супровід в транспорті. • Супровід при отриманні товарів та послуг. • Супровід при отриманні інформації. Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.	• самостійно удосконалює свої вміння та навички. Знаннєвий компонент: • розуміє необхідність та правила спільного орієнтування та переміщення із супроводжувачим; • знає основні правила взаємодії в процесі супроводу; • знає основні проблеми, які можуть виникнути в процесі переміщення із супроводжувачим та шляхи їх подолання; Діяльнісний компонент: • дотримується правил безпеки в процесі супроводу; • дотримується основних правил взаємодії в процесі супроводу; • вміє налагоджувати комунікативні зв'язки в процесі супроводу; • вміє переміщатися із супроводом в приміщенні; • вміє переміщатися із супроводом у відкритому просторі; • володіє способами та техніками отримання послуг супроводу в транспорті.
---	---	---

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
4	Орієнтування та переміщення в просторі за допомогою білої тростини • Значення білої тростини в орієнтуванні людини із порушеннями зору. • Функції тростини. • Види тростин, способи індивідуального підбору тростини.	Мотиваційний компонент: • висловлює бажання оволодіти знаннями з даної теми та проявляє інтерес до занять; • не пропускає занять без поважних причин; • самостійно удосконалює свої вміння та навички.

4	• Правильне захоплення й утримання тростини. • Техніка безпеки при використанні тростиною. • Правильна постава та рух з використанням тростини. Положення частин тіла при ходьбі з тростиною. • Прийоми та техніки ходьби із тростиною. • Використання тростини в будівлях і приміщеннях: • <i>ходіння з використанням тактильних орієнтирів (стіна);</i> • <i>ходіння по центру коридору;</i> • <i>виявлення та подолання перешкод за допомогою тростини;</i> • <i>підйом і спуск по сходах за допомогою тростини.</i> • Використання тростини у відкритому просторі. • Тактильні орієнтири. Знаходження та використання. Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.	Знаннєвий компонент: • усвідомлює значення білої тростини в орієнтуванні; • знає та називає функції тростини; • знає способи індивідуального підбору тростини; • знає правила безпеки при використанні тростини; Діяльнісний компонент: • вміє правильно утримувати тростину та дотримується правильної постави, рухів при використанні тростини; • володіє техніками та прийомами ходьби з тростиною; • вміє користуватися тростиною в будівлі та приміщеннях; • піднімається та спускається по сходах використовуючи тростину; • використовує тростину для орієнтування та переміщення у відкритому просторі
---	---	---

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
5	Орієнтування та переміщення в закритому просторі • Формування/удосконалення вміння розуміти та надавати/отримувати інформацію щодо простору, який оточує людину. Вправи на розвиток просторових уявлень. • Використання захисних технік при орієнтуванні та переміщенні закритим простором без використання білої тростини:	Мотиваційний компонент: • проявляє зацікавленість у процесі отримання нових знань та відпрацювання необхідних навичок; • не пропускає занять без поважних причин; • самостійно удосконалює свої вміння та навички

5

«верхній захисний прийом»,
«нижній захисний прийом».

- Обстеження об'єктів закритого простору.
- Вивчення приміщень; безпека переміщення:
 - *кімната; коридор; кухня;*
 - *їдальня; ванна, туалет та інші приміщення.*
- Вивчення структури закритого простору за допомогою словесного опису. Складання словесних описів.
- Вивчення структури простору за допомогою тактильних планів-схем. Складання планів-схем закритого простору.
- Перенесення топографічних уявлень на наявний простір та вивчення структури простору за допомогою (в парі із супроводжуючим) спираючись на словесний опис, план-схему.
- Вправи на вміння ходити по прямій.
- Зміна просторових співвідношень предметів/об'єктів простору при повороті людини, в русі:
- Зміна просторових співвідношень предметів при повороті на 45°, 90°, 135°, 180°
- Вправи на вміння робити повороти 45°, 90°, 135°, 180°.
- Орієнтування та переміщення в закритому просторі:
 - *в межах поверху, коридор та наявні приміщення;*
 - *в межах поверху та сходової клітини;*
 - *в межах двох поверхів;*

Знаннєвий компонент:

- правильно розуміє й використовує у мовленні просторові поняття: ліворуч, праворуч, над, під, попереду, позаду, між, поруч (для двомірного простору).
- правильно розуміє й використовує в мовленні просторові поняття: ліворуч, праворуч, над, під, попереду, позаду, між, поруч (для тривимірного простору);
- розуміє надану інформацію про простір;
- знає правила безпечного переміщення в просторі;
- розуміє міну просторових співвідношень предметів при повороті на 45°, 90°, 135°, 180°

Діяльнісний компонент:

- вміє використовувати в орієнтуванні надану інформацію про простір, який оточує;
- вміє скласти словесний опис простору, який оточує;
- вміє обстежувати об'єкти закритого простору;
- орієнтується в приміщеннях будівлі: кімната; коридор; кухня; їдальня; ванна, туалет та інші приміщення;
- вміє читати складені плани-схеми закритого простору;
- може скласти план-схему закритого простору;
- орієнтується в просторі із супроводжуючим спираючись на словесний опис, план-схему;
- вміє ходити по прямій;
- під час пересування робить повороти на 45°, 90°, 135°, 180°;

5	• Вміння визначати та ідентифікувати співвідношення наявних об'єктів відносно один одного. • Вивчення декількох маршрутів у будівлі. • Складання плану вивченого простору (словесний опис, з геометричних фігур (планшетка інструктора з просторового орієнтування), креслення). Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.	• вміє орієнтуватися та переміщатися в закритому просторі (1-2 поверхів, коридору, наявних приміщеннях; сходової клітини) • знає не менше 5-ти маршрутів в приміщенні; • складає плани вивчених маршрутів.
---	---	--

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
6	Орієнтування та переміщення у відкритому просторі • Правила поведінки та безпеки під час орієнтуванні та переміщення відкритим простором. • Вивчення відкритого простору в межах земельної ділянки. • Застосування принципів розуміння та використання геометричних фігур із прямими кутами (квадрат, прямокутник) під час орієнтування та переміщення відкритим простором. Формування/удосконалення просторових уявлень під час проходження маршруту. • Вивчення структури найближчого відкритого простору (земельна ділянка) з використанням словесного опису. • Вивчення структури найближчого відкритого простору (земельна ділянка) з використанням тактильних планів-схем. • Вивчення структури найближчого відкритого простору (земельна ділянка) в парі із супроводжуючим.	Мотиваційний: • висловлює потребу в необхідності сформованості знань та вмінь з даної теми; • висловлю віру в можливості самостійного орієнтування у відкритому просторі; • проявляє інтерес до занять; • подає ідеї щодо можливих маршрутів; • не пропускає занять без поважних причин; • самостійно удосконалює свої вміння та навички Знаннєвий: • знає правила безпеки під час орієнтуванні та переміщення відкритому просторі; • вивчає відкритий простір за словесним описом; • вивчає відкритий простір за тактильними планами-схемами; • розуміє зміни розташування об'єктів, які наповнюють простір при виконанні поворотів та зміщення з прямої лінії маршруту;

6

- Співвідношення місця розташування об'єктів навколишнього простору відносно один одного.
- Орієнтування з тростиною використовуючи тактильні орієнтири.
- Орієнтування з тростиною використовуючи звукові орієнтири.
- Ходіння по прямій та повороти з використанням тактильних орієнтирів.
- Складання та проходження маршруту спираючись на тактильні орієнтири.
- Складання плану вивченого простору (у тактильному вигляді та кресленнях).
- Вправи на вміння ходити по прямій використовуючи білу тростину без допомоги тактильних орієнтирів
- Вправи на вміння ходити по прямій використовуючи білу тростину долаючи перешкоди.
- Вправи на вміння робити повороти 45° , 90° , 135° , 180° без допомоги тактильних орієнтирів використовуючи білу тростину
- Вправи на розвиток просторових уявлень використовуючи білу тростину
- Вправи на розвиток уваги, пам'яті, мислення з використанням білої тростини.
- Вправи на запам'ятовування маршруту, ігри типу «Лабіринт», «Квест».
- Використання тростини в людних місцях.
- Використання тростини при переході через вулицю.
- Застосування принципів розуміння та використання геометричних фігур із різними кутами (трикутник, трапеція тощо) під час орієнтування та переміщення відкритим простором.

- знає особливості орієнтування за різних умов навколишнього середовища (дощ, вітер, сніг тощо), частини доби.

Діяльнісний:

- визначає своє місцерозміщення відносно заданої точки відліку;
- визначає своє місцерозміщення та розташування інших об'єктів при виконанні поворотів та зміщення з прямої лінії маршруту;
- співвідносить образи простору, які сформовані на основі планів-схем з реальним простором та предметами, об'єктами, які його наповнюють;
- вміє орієнтуватися та переміщатися з тростиною у відкритому просторі використовуючи тактильні орієнтири.
- вміє орієнтуватися та переміщатися з тростиною у відкритому просторі використовуючи звукові орієнтири;
- вміє використовувати тростину для орієнтування в людних місцях;
- вміє використання тростини для переходу через вулицю;
- вміє складати опис знайомих просторів;
- вміє складати маршрут спираючись на тактильні, звукові орієнтири;
- складає та проходить декілька маршрутів під контролем інструктора;
- складає та проходить декілька маршрутів самостійно (інструктор спостерігає);

6

- Складання описів знайомих просторів з використанням сформованих просторових уявлень та просторових понять.
- Формування/удосконалення умінь складати маршрут спираючись на тактильні, звукові орієнтири.
- Складання маршрутів в межах 150 м земельної ділянки (будівлі) де проходить навчання.
- Проходження маршрутів у межах 150 м земельної ділянки (будівлі) де проходить навчання.
- Узагальнення інформації щодо простору в межах 150 м.
- Вивчення структури відкритого простору (прилегла територія в радіусі 200-500 м) з використанням словесного опису.
- Вивчення структури відкритого простору (прилегла територія в радіусі 200-500м) з використанням тактильних планів-схем.
- Вивчення структури відкритого простору (прилегла територія в радіусі 200-500 м) в парі із супроводжуючим.
- Складання маршруту в межах 200-500 метрів (прилегла територія).
- Проходження маршруту в межах 200-500 метрів (прилегла територія).
- Узагальнення інформації щодо простору в межах 200-500 м.
- Складання та проходження маршруту без сторонньої допомоги, на основі самостійно отриманої інформації про об'єкти розташовані в просторі та з використання загальної інформацію про оточуючий простір (вправи типу «Дві будівлі, паралельні двори» тощо).
- вмiє використовувати положення сонця в рiзний час доби для орієнтування в просторі;
- вмiє орієнтуватися в просторі за допомогою компаса.

6

- Складання, вивчення та проходження декількох маршрутів в межах 1 км від будівлі де проходить навчання (без переходу проїжджої частини).
- Формування/удосконалення вмінь та навичок ходити по прямій спираючись на звуки навколишнього середовища (природні та штучні)
- Формування/удосконалення вмінь та навичок робити повороти спираючись на звуки навколишнього середовища (природні та штучні)
- Ходіння по прямій вдовж/проти шуму потоку транспорту.
- Ходіння по прямій в напрямку потоку людей (навпроти потоку).
- Зміни розташування об'єктів, які наповнюють простір при виконанні поворотів та зміщення з прямої лінії маршруту.
- Вправи ходіння по прямій, використовуючи загальне розуміння оточуючого простору. Вправи типу „Квартал”
- Складання та читання карт-схем маршрутів, що вивчаються.
- Можливості використання положення сонця в різний час доби для орієнтування в просторі.
- Орієнтування в різних умовах (дощ, вітер, сніг тощо).
- Орієнтування залежно від частини доби.
- Орієнтування за допомогою компаса.

Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
7	Формування/удосконалення комунікативних умінь та навичок • Комунікація та її значення у формуванні мобільності при порушеннях зору. • Словесний опис свого положення в просторі. • Словесний опис орієнтирів та об'єктів, які розташовано в просторі. • Словесний опис маршруту. • Використання сторонньої допомоги під час переміщення відкритим простором. • Методика отримання необхідної, під час орієнтування та переміщення в просторі, інформації. • Комунікації та спілкування при отриманні товарів та послуг в об'єктах громадського та соціального призначення, торгівлі, транспорту, послуг, освіти, державних установах. • Комунікації та спілкування в нетипових, незрозумілих та кримінальних ситуаціях. Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.	Мотиваційний компонент: • висловлює необхідність та прагнення якомога краще оволодіти комунікативними вміннями задля орієнтування та переміщення в просторі; • проявляє інтерес до занять; • не пропускає занять без поважних причин; • самостійно удосконалює свої вміння та навички Знаннєвий компонент: • усвідомлює необхідність комунікації для орієнтування та переміщення в просторі; • знає основні правила налагодження комунікації для отримання необхідної інформації про простір та маршрут; • знає, як спілкуватися з оточуючи людьми, якщо допомога не потрібна; • знає, як діяти в нетипових ситуаціях. Діяльнісний компонент: • складає словесний опис свого положення в просторі та об'єктів, які розташовано в просторі; • вміє скласти словесний опис маршруту; • вміє звертатися до незнайомих людей, при необхідності приймає запропоновану допомогу від оточуючих людей; • вміє використовувати сторонню допомогу для отримання необхідної інформації про простір, маршрут.

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
8	Орієнтування на проїжджій частині - Правила поведінки та безпеки під час орієнтування і переміщення на проїжджій частині - Правила дорожнього руху в орієнтуванні та переміщенні в просторі. - Правила та техніка переходу через проїжджу частину - Перехід через регульований пішохідний перехід. - Перехід через нерегульований пішохідний перехід. - Типи перехрестя, уміння визначити тип перехрестя, основні орієнтири на перехресті. - Орієнтування та переміщення на перехресті - Орієнтування на нерегульованому перехресті. - Перехід через нерегульоване перехрестя - Види регулювання перехрестя. Звичайні та озвучені світлофори. - Орієнтування та перехід через регульоване У (Т)-подібне перехрестя. - Орієнтування та перехід через Х-подібне перехрестя. - Орієнтування та перехід через багато променеве перехрестя та багато променеве перехрестя з круговим рухом транспорту. - Структура та види підземних пішохідних переходів. Орієнтування та користування підземними пішохідними переходами.	Мотиваційний компонент: - висловлює потребу в необхідності сформованості знань та вмінь з даної теми; - проявляє інтерес до занять; - не пропускає занять без поважних причин; - самостійно удосконалює свої вміння та навички Знаннєвий компонент: - знає правила поведінки та безпеки під час орієнтування і переміщення на проїжджій частині; - знає правила переходу через проїжджу частину; Діяльнісний компонент: - дотримується правил дорожнього руху під час переміщення в просторі; - знаходить та використовує орієнтири для переходу через проїжджу частину; - володіє необхідними комунікаціями для використання сторонньої допомоги (при необхідності) для переходу через проїжджу частину; - володіє техніками переходу через проїжджу частину; - переходить провулки, вулиці, перехрестя, площі.

8	Структура та види надземних пішохідних переходів. Орієнтування та користування надземними пішохідними переходами. Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.	
---	---	--

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
9	Орієнтування під час користування транспортом - Види громадського транспорту. - Опис, структура, будова. - Правила, техніка користування автобусом, тролейбусом, трамваєм, маршрутним таксі. - Вивчення маршрутів громадського транспорту. - Орієнтування у просторі при переміщенні громадським наземним транспортом. - Правила, техніка користування метрополітеном. Орієнтування у метрополітені. - Міжміський пасажирський транспорт. Опис, структура, будова. - Переїзд у потязі, правила, техніка користування. Орієнтування у потязі - Використання літаків. Орієнтування у літаку. Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.	Мотиваційний компонент: - висловлює бажання самостійно користуватися громадським транспортом; - подає ідеї щодо можливих маршрутів; - не пропускає занять без поважних причин; - самостійно удосконалює свої вміння та навички; - висловлю віру в можливості самостійного орієнтування під час користування транспортом Знаннєвий компонент: - знає основні правила користування громадським транспортом; - знає декілька маршрутів громадського транспорту; Діяльнісний компонент: - самостійно або з допомогою інших людей користується громадським транспортом; - користується декількома маршрутами громадського транспорту.

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
10	Орієнтування та переміщення у місті • Складання описів знайомого простору міста з використанням сформованих просторових уявлень і просторових понять. • Вивчення структури простору(район, місто) з використанням словесного опису. • Вивчення структури простору (район, місто) з використанням тактильних карт, планів, мнемосхем. • Вивчення структури простору (район, місто) в парі із супроводжувачем. • Співвідношення місця розташування загальних локацій простору відносно один одного. • Орієнтири у місті. Їх типи, види, правила та техніка використання в орієнтуванні. • Складання та проходження маршруту в межах міста. • Орієнтування та переміщення на прилягаючих вулицях у межах мікрорайону. • Розробка і проходження маршрутів в заклади торгівлі. Отримання послуг закладів торгівлі. • Розробка і проходження маршрутів до об'єктів громадського призначення, транспорту, послуг, освіти, державних установах. • Орієнтування переміщення та отримання послуг в різних типах об'єктів громадського призначення. • Будова міста: райони міста, головні вулиці; площі тощо. • Орієнтування та переміщення на залізничному вокзалі.	Мотиваційний компонент: • висловлює віру в те, що навчання допоможе подальшому самостійному розвитку необхідних вмінь та навичок з просторового орієнтування; • висловлює бажання самостійно орієнтуватися та переміщатися містом; • проявляє інтерес до занять; • не пропускає занять без поважних причин; • самостійно удосконалює свої вміння та навички Знаннєвий компонент: • знає назви та місцерозміщення основних об'єктів, громадських закладів в районі навчання; • правила орієнтування на вулицях міста, приміських зонах; • знає основні орієнтири для переміщення в районі навчання; • знає основні орієнтири для переміщення в місті Діяльнісний компонент: • співвідносить образи простору, сформовані на основі топографічних уявлень з реальним простором та предметами, об'єктами, які його наповнюють; • знаходить своє місцерозміщення стосовно заданої точки відліку/орієнтиру; • орієнтується в незнайомому просторі; • переходить вулиці, перехрестя використовуючи навички сформовані під час навчання; • самостійно складає і проходить маршрут в межах міста

10	• Орієнтування та переміщення в аеропорту. • Орієнтування та переміщення на автовокзалі. • Орієнтування в природних умовах: у лісі, у полі, біля водойм. • Складання та проходження маршруту в межах міста за описом знайомих людей • Складання та проходження маршруту в межах міста за описом незнайомих людей. • Самостійне складання і проходження маршрутів в межах міста. Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.	
----	---	--

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
11	Допоміжні засоби орієнтування переміщення та мобільності. Технічні цифрові. GPS навігація. • Історичний експурс розвитку навігаційних технологій для осіб з порушеннями зору. • Основні принципи, різновиди та сфери застосування невізуальної навігації. • Особливості подання запитів та отримання інформації користувача в навігаційних застосунках. • Невізуальна навігація у приміщенні, огляд застосунку «Seeing AI». • Застосунки для навігації у громадському транспорті. • Застосунки на Android та iOS для невізуальної навігації на вулиці.	Знаннєвий компонент: • розуміє необхідність володіння основними засобами орієнтування і мобільності; • знає можливості основних допоміжних засобів орієнтуванні та мобільності Діяльнісний компонент: • вміє використовувати допоміжні засоби в орієнтуванні та мобільності

11	• Lazarillo, спеціалізований навігаційний застосунок. • Безкоштовні функції на Android та iOS. • BlindSquare, спеціалізований навігаційний застосунок для iOS. Підсумкове оцінювання отриманих знань та засвоєних навичок.	
----	---	--

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
12	Вивчення і накопичення необхідних маршрутів. Домашня реабілітація (за місцем постійного проживання клієнта/-ки) • Вивчення і проходження маршруту з місця проживання (роботи, навчання) до закладу освіти (в один та інший бік). • Вивчення та проходження альтернативних маршрутів маршруту з місця проживання (роботи, навчання) до закладу освіти (в один та інший бік). • Вивчення і проходження основного та альтернативних маршрутів з місця проживання (роботи, навчання) до закладів торгівлі (в один та інший бік). • Вивчення і проходження основного та альтернативних маршрутів з місця проживання (роботи, навчання) до закладів громадського призначення (в один та інший бік). • Вивчення і проходження основного та альтернативних маршрутів з місця проживання (роботи, навчання) до закладів культури та відпочинку призначення (в один та інший бік).	Мотиваційний компонент: • контролює самостійно свої дії та виправляє помилки; • висловлює бажання самостійно орієнтуватися та переміщатися за необхідним маршрутом; • проявляє інтерес до занять; • пропонує самостійно вивчити необхідні (додаткові маршрути); • самостійно удосконалює свої вміння та навички. Знаннєвий компонент: • знає декілька необхідних для виконання повсякденних задач маршрутів Діяльнісний компонент: • самостійно складає необхідні маршрути; • самостійно переміщається за декількома необхідними для виконання повсякденних задач маршрутами

12	- Вивчення і проходження основного та альтернативних маршрутів з місця проживання (роботи, навчання) до об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури (в один та інший бік). - Вивчення і проходження основного та альтернативних маршрутів для задоволення особистих потреб.	
----	---	--

№ п/п	Тема та зміст	Очікувані результати
13	Підсумкове оцінювання отриманих знань та вмінь з O&M - Проходження контрольного маршруту в межах міста за описом інструктора (не менше трьох маршрутів). - Складання та проходження контрольного маршруту в межах міста за описом знайомих людей (не менше трьох маршрутів). - Складання та проходження контрольного маршруту в межах міста за описом незнайомих людей (не менше трьох маршрутів). - Самостійне складання та проходження контрольного маршруту в межах міста за описом знайомих людей (не менше трьох маршрутів).	Мотиваційний компонент: - контролює самостійно свої дії та виправляє помилки; - висловлює бажання самостійно орієнтуватися та переміщатися за необхідним йому маршрутом; - проявляє інтерес до занять; - пропонує самостійно вивчити необхідні (додаткові маршрути); - самостійно удосконалює свої вміння та навички. Знаннєвий компонент: - знає як складати маршрут в межах міста; - знає основні правила безпечного пересування в місті Діяльнісний компонент: - самостійно складає та проходить маршрут в межах міста за описом знайомих людей; - дотримується правил безпечного пересування в місті